

Приложение
к ООП СОО МБОУ «СОШ № 2 с.Автуры
им.К.А.Эпндиевой»

**Фонд оценочных средств по учебному предмету¹
«Чеченский язык»**

---

¹ Данный вариант фонда оценочных средств является типовым для учителя-предметника, ежегодно на основании приказа директора школы в ООП СОО вносятся изменения в форме дополнения.

10-11классаш

Мах хадоран г1ирсийн фонд.

10-11классийн дешархойн барта хааршна мах хадорехь
хъехархочо куйгалла оьцу кху некъех:

Дешархойн барта хаарийн мах хадоран критериш.

1. Дуьззина а, нийса а жоп далар.

2. Хаарийн кхетаман барам хилар.

3. Нохчийн литературин меттан норманаш ларъеш жоп далар.

«5» дуьллу:

Іамийна материал, кхета а кхеташ, юьззина схъайийцахь; материалах пайдаэца хаахь, шен масалш далош; нохчийн литературин меттан норманаш лар а еш, шен ойланаш хьалха-тӀаьхьа нийсий, кхетамей, вовшашца йозушший йийца хаахь.

«4» дуьллу:

Іамийна материал, кхета а кхеташ, юьззина схъайийцахь; шен масалш далош, материалах пайда оьцучу хенахь, цхьа-ши гӀалат далийтахь, юха ша уьш нис а деш; нохчийн литературин меттан норманаш лар а еш, шен ойланаш хьалха-тӀаьхьа нийсий, кхетамей, вовшашца йозушший юьйцучу хенахь ши-кхо кхачамбацарш хилахь.

«3» дуьллу:

Іамийна материал, гӀалаташ деш, юьззина схьа ца йийцахь; материалах пайда оьцучу хенахь, шен масалш ца даладахь; нохчийн литературин меттан норманаш лар а ца еш, шен ойланаш хьалха-тӀаьхьа нийсий, кхетамей, вовшашца йозушший юьйцуш ца хи-лахь.

«2» дуьллу:

Іамийначу материалан коьрта чулацам ца хаахь; материалах пайдаэца ца хаахь; нохчийн литературин меттан норманаш лар а ца еш, шен ойланаш хьалха-тӀаьхьа нийсий, кхетамей, вовшашца йозушший юьйцучу хенахь гӀалаташ дийлийтахь.

Дешархочун балха тӀехь гӀалат лара деза, барта луш долу жоп муьлхха а бакьо талхош хилахь. Дешархочун балхана «5», «4», «3» дуьллу, нагахь санна урокан йохаллехь барта жобпаш луш, жигара дакъа а лаьцнехь, цуьнан балхана таллам бича, бакьонех пайдаэца хиьнехь.

**Х-ХІ классийн дешархойн диктантийн мах хадорехь
куьйгалла оьцу кху некъех.**

1. Диктантехь орфографически а, пунктуационни а гІалаташ къаьст-къаьстина лору, оценка юкъара юьллу.
2. Диктантана «5» дуьллу, нагахь цхьа а орфографически гІалат дацахь я цхьаннал сов пунктуационни гІалат ца хилахь.
3. «4» дуьллу, кхааннал сов орфографически а, щиннал сов пунктуационни а гІалат ца хилахь (я шиь орфографически, кхоь пунктуационни гІалат хилахь).
3. «3» дуьллу, ялханнал сов орфографически а, пхеаннал сов пунктуационни а гІалат ца хилахь (я 5 орфографически, 5 пунктуационни гІалаташ хилахь).
4. «2» дуьллу, иттаннал сов орфографически а, пхеаннал сов пунктуационни а (я бархІаннал сов орфографически а, ворхІаннал сов пунктуационни а) гІалаташ ца хилахь.
5. «1» дуьллу, нагахь 2 дуьллучул гІалаташ сов хилахь.

Дсшархочун балха гІехь гІалат лара деза, орфографически а, пунктуационни а, муьлхха а бакъо талхош, диктант язъяле оццу классехь я цул лахарчу классашкахь Іамийнчух иза хилахь. Нагахь санна талламан диктантехь 5 ша дина нисдарш хилахь (нийса цаяздинарг нийсачуьнца хийцина) оценка цхьана баллана лагІйо, иштта оценка «5» ца дуьллу, диктантехь 3 я цул сов нисдарш хилча.

Оценка юьллуш, ца лоруш дуьту:

- 1 программехь йоцу я Іамийна йоцу орфографически а, пунктуационни а бакъонаш талхош долу гІалаташ (масала, V классехь хандешан карарчу а, яханчу а хенийн чаккхенаш нийсаязъяр, спряженешкахь хандешнийн нийсаяздар, подлежащий, сказуемый юккъехь тире йиллар-цайиллар ца Іамадо. Уьш VI а, VII а, VIII а классийн программехь ю);
- 2 тилкхаздаьлла гІалат (описка) лору, масала, *белхало* хила дезадохь *белхано* яздинехь, *Іуьйре* хила дезадохь *Іуьйле* яздинехь;
- 3 нохчийн маттахь зевне мукъаза й (йот) яздар, масала: йоза хила дезадохь еза яздахь, йогІу (егІу), юьртахь (йуьртахь), юьгу (йуьгу) яздахь;
- 4 орам ларбеш а, ораман аьзнаш хийцалуш а терахьдешнаш яздар, масала: *исс - иссалгІа-уьссалгІа, итт - итталгІа – уьтталгІа*;
- 5 къовсамечу мсттигашкахь чолхечу дешнийн нийсаяздар, масала: *пайдаэцар - пайда эцар, нийсаяздар нийса- яздар, гІодар - гІо дар*, и. дІ. кх.;
- 6 дешнашкахь дифтонгаш язъяр: *къега- къизга, терса- тиэrsa, оза-уоза, еха - йиэха*, и. дІ. кх. а. 7. *Цердешнийн къовсаме яздар: стогалла- стагалла, мох – мохан-механ - махан, морха, и. дІ. кх. А*;
- 7 дешархоша далийтинчу гІалаташна юкъара даккхий а, кегий а гІалаташ къасто деза.

Даккхий гІалаташ лору:

- 1 хьалхенца Іамийна а, йозанехь алсам пайдаоьцуш а йолу орфографически, пунктуационни бакъонаш талхош долу гІалаташ.

2. Мукъазчу элпашна юккѣ яздеш долу къасторан хъаьркаш, масала:
хІаллакъхилла, меттахъхъайра.
3. Дсшхьалхенца йолчу я чолхечу инфинитиван суффиксийн язъяр.
4. Хандсшнех хиллачу тайп-тайпанчу къамелан дакъойн яздар (*оху -охуна я охана, тоьгу - тоьгуна я тоьгана*).
5. Хандешан ихначу хенан язъяр, масала: *бохура я бахара, моьттура я моттара.*
6. Кху кенара цІердешнийн яздар: дечиган я дечган, эчиган я аьчган.
7. ЦІердешнийн а, билгалдешнийн а массо къобалїйна тІеэцна йолу яцїинчу а, юьззинчу а форманийн язъяр, масала: *гІуллакх я гІулкх, гІиллакх я гІилкх.*

Дсшархочун балха тІехъ цхьамогІа (кхоъ я цул сов) цхьана бакъонна нислуш гІалаташ хилахъ, диктантана оценка лакхаяккха мега, масала, дешан чаккхенга н яздарехъ, доца шеконан элпаш(а, и, у) яздарехъ.

Комплексни талламан белхашкахъ, диктантах а, тІедилларех а (фонетически, лексически, орфографически, грамматически, пунктуационни) лаьттаху, ши оценка юьллу-хІора балхана шен-шен.

ТІедилларийн мах хадорехъ куьйгалла оьцу кху некъех:

- «5» дуьллу, массо а тІедиллар нийса кхочушдинехъ;
- «4» дуьллу, тІедилларийн $\frac{3}{4}$ дакъа нийса динехъ;
- «3» дуьллу, болх ах я цул сов нийса бинехъ;
- «2» дуьллу, болх эханал кІезиг бинехъ;
- «1» дуьллу, цхьа а тІедиллар кхочуш ца динехъ.

Билгалдаккхар:

Орфографически а, пунктуационни а гІалаташ, тІедиллар кхочушдарехъ дина долу, диктантан мах хадош лору.

Х-ХІ классийн дешархойн диктантийн мах хадорехъ куьйгалла оьцу кху некъех.

Диктант – иза офографех а, пунктуацех а долу хаарш талларан кеп ю.

Талламан дешнийн диктанто зов кхета хала йолу офограммаш. Иза хила йиш ю хІокху дешнийн барамехъ:

10классана-150-160дош

11классана -160-170дош

Дешаран шеран 3-чу чийрикехъ 10-11классийн дешархошна лучу диктантан герггарчу хьесапера барам кху кепара хила магийна:

10-классана- 150- 160 дош

11-классана- 160 -170 дош

(Дешнаш дагардеш лору г1уллакхан дешнаш а)

Текст хоржуш, кху некъех пайдаэца беза:

1. Диктантан текст шен чулацамехъ дешархой кхеташ а, х1инцалерчу литературни метган лехамашца юьззина нийса йог1уш а хила еза.
2. Диктантан дерриге а дешнаш дешархошна кхеташ хила деза. К1езиг лелош а, девзаш доцу а дешнаш довза а довзуйту, доски т1е д1а а яздо.
3. Диктантан текстехъ хала дешнаш хилахъ, цу дешнийн нийсаяздар дешархоша 1амийна а дацахъ, и дешнаш доски т1е д1аяздо.
4. Текст йоьшучу хъехархоcho д1аешар литературни нийса а, муха яздан деза, дешархошна д1а ца хоуйтучу кепара а хила деза. Масала, *к1айн*, *1ежийн*, *халкъан* бохучу дешнашкахъ, литературни аларан норманашца цхъаьна а дог1уш, чаккхенгара н ца олу, ткъа *саьрмик*, *ч1ег1ардиг* дешнашкахъ г-ний, к-ний хьалхахъ долу и а долуш санна олу.
5. 1 чийрик чекхдаллалц (5 классехъ хьалхара эхашо) текстан барам кхул хьалхарчу классехъ хилларг магабо.

Талламан дешнийн диктантан мах хадорехъ куьйгалла оьцу кху некъех:

«5» дуьллу, цхъа а г1алат дацахъ;

«4» дуьллу, 1-2 г1алат хилахъ;

«3» дуьллу, 3-4 г1алат хилахъ;

«2» дуьллу, 7 кхаччалц г1алат хилахъ;

«1» дуьллу, 7 сов г1алат хилахъ.

Дешархоша кхошушбинчу ненан метган йозанан белхашна х1итточу оценкийн ч1аг1ийна норманаш лелоро г1о дан декхар ду ненан мотт хъехаран говзалла лакхаяккхарна а, 1аморан а, талларан а кепара болчу йозанан белхийн лехамаш цхъанакепара хилийтарна а.

Дешархойн хаарийн мах хадорехъ коьра йолчу цхъанакепара йолчу оценкийн норманаша хъехархо мукъа ца вуьту х1ора йозанан белхан мах, массо аг1о а лоруш, шен-шен башхаллашца хадоран хъехархо декхарийлахъ ву, г1алаташ а, церан масалла а тидаме эцна ца 1аш, кхочушбинчу белхан дикалла а, г1алатийн башхаллаш а тидаме эца.

Х1ора дешаран шо долалуш хьалхарчу четвертехъ талламан белхан (диктантан) текстехъ дешнийн дукхалла д1адахана дешаран шо чекхдолуш хиллачу талламан белхан дешнийн дукхаллахъ маго еза. Ненан маттана йозанан белхийн оценкийн норманаш х1иттийна, нохчийн метган специфически башхаллаш тидаме эцарца.

II. Изложенийн мах хадор.

Сочинени а, изложени а язъяр дешархойн дозуш долу къамел кхиоран коьрта кепаш (форманаш) ю.

10-11 классашкахъ сочинени, изложени язъяр д1ахьо «Дозуш долу къамел карадерзор» программин декъан т1едахкаршца дог1уш.

Сочинени а, изложени а язъярехъ толлу:

1) билгалийна тема схъаелла хаар;

2) темица а, хьесапца а дог1уш метган г1ирсех пайдаэца хаар;

3) метган барам а, нийсаяздаран бакъонаш а ларъяр.

Сочиненн а, изложенин а мах хадабо шина оценкица: хьалхарниг чулацамна а, метган говзаллина а; шолг1аниг-нийсаяздарна а, сацаран хъаьркаш яхкарна а, дешнаш маь1ница нийса далорна а.

Сочиненин а, изложенин а чулацаман мах хадабо кху бакъонашна т1едобг1на:

1) болх темица бог1уш бу я бац;

2) тема кхачо йоллуш схъайиллина ю я яц;

3) чулацаман хиламийн рог1алла нийса ю я яц;

4) меттан исбаъхъаллин басарех пайдаэцна я ца эцна;

5) къамелан кхачамбацарш ду я дац.

Нийсаяздаран мах хадабо дешархочо динчу нийсаяздаран, сацаран хъаьркаш яхкаран, грамматически г1алаташка хъаьжжина.Изложенин текст йозуш а, дешархой шех кхеташ а, кхетамца-кхиоран, 1аморан маь1на долуш а хила еза.

Изложенина текст харжа еза кху барамашкахъ:

X классана – 390-400 дош

XI классана – 400-410 дош

Талламан изложенина хаьржина текст хъехархочо шозза йоьшу.

Изложенина х1итточу оценкийн кху норманашкара куьйгалла эцар ца хилча ца торуш ду:

1. «5» дуьллу:

а) нагахъ изложенин текст хьалха-т1аьхъа нийса а, юьззина а, цуьнан идейни чулацамах нийса кхетош а, г1алаташ доцуш а, галдаьккхина х1ума доцуш а йийцинехъ;

аь) дешнаш харжарехъ я предложенеш х1итторехъ кхааннал сов г1алат дацахъ, цхьаннал сов орфографин я пунктуацин г1алат а дацахъ.

2. «4» дуьллу:

а) нагахъ идейни чулацам нийса а бийцинехъ, дуьйцучу г1уллакхийн ерриге коьрта меттигаш г1алаташ доцуш а, хьалха-т1аьхъа хила оьшучу кепара а йийцинехъ;

аь) дешнаш харжарехъ я предложенеш х1итторехъ кхааннал сов г1алат дацахъ, орфографин кхаа а, пунктуацин шина а г1алатал сов уьш ца хилахъ.

3. «3» дуьллу:

а) чулацам коьртачу декъана нийса а бийцинехъ, бакъдерш гайтарехъ цхъаь-шиь нийса йоцу меттиг а елахъ, хьалха-т1аьхъа г1уллакхаш дийцарехъ ладам боццу ледарлонаш а ялийтинехъ;

аь) дешнаш харжарехъ я предложенеш х1итторехъ деаннал сов г1алат дацахъ, ялханнал сов орфографин а, деаннал сов пунктуацин а г1алат ца хилахъ.

4. «2» дуьллу:

а) чулацам кхачаме боцуш а бийцинехъ, бакъонца йолу материал хьалха-т1аьхъа нийса йийцарехъ яккхий ледарлонаш а, нийса йоцу меттигаш а елахъ;

аь) дешнаш харжарехъ я предложенеш х1итторехъ ялханга кхочуш г1алат динехъ;

б) дейттанга кхочуш орфографин а, пунктуацин а г1алат далийтинехъ, царна юкбахъ иссаннал сов доцуш орфографин г1алат а долуш.

Изложенина ши оценка юьллу: хьалхарниг грамматикана, шолг1аниг литература.

11. Сочиненийн мах

хадор.

10-11 классашкахъ язъечу сочиненийн барам хила тарло кху тайпана:

10-классехъ-4-5 аг1о

11-классехъ-5-6 аг1о.

И сочиненин барам цу т1ехъ сецна боций хъехархочунна хаадеза, х1унда аьлча кхин дуккха а т1едахкаршца бозуш бу цуьнан чулацам:

1) дешархойн йозанан хат1 тайп-тайпана хилар;

2) сочиненин тайпане хъаьжжина цуьнан чулацам хийцабалар.

1. «5» дуьллу:

а) дешнаш харжарехъ я предложенеш х1итторехъ цхьаннал-шиннал сов г1алат дацахъ;

аь) цхьаннал сов доцуш жима орфографин я пунктуацин г1алат хилахъ.

2. «4» дуьллу:

а) дешнаш харжарехъ я предложенеш х1итторехъ кхааннал сов г1алат ца хилахъ;

аь) шиннал сов орфографин а, шиннал сов пунктуацин а г1алат дацахъ.

3. «3» дуьллу:

- а) дешнаш харжарехь я предложенеш х1итторехь пхеаннал-ялханнал сов г1алат дацахь;
- аь) пхеаннал сов орфографин а, ялханнал сов пунктуацин а г1алат дацахь.

4. «2» дуьллу:

- а) дешнаш харжарехь я предложенеш х1итторехь ворх1анга кхочуш г1алат делахь;
- аь) кхойттанга кхочуш орфографин а, пунктуацин а г1алат делахь, царна юкъахь ворх1анга кхочуш орфографин г1алат а долуш.

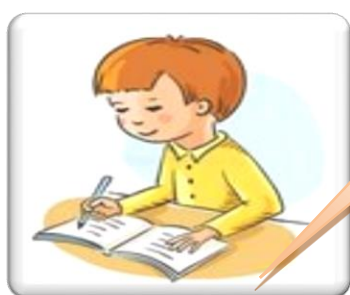
Сочиненина ши оценка юьллу: хьалхарниг литературина, шолг1аниг нохчийн маттана.

Ненан маттана йозанан белхийн оценкийн норманаш х1иттийна, нохчийн меттан специфически башхаллаш тидаме эцарца.

Пайдаэца
кхолларалли
н белхаш
язъеш.

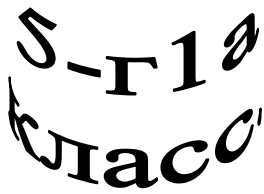

Талламан ДИКТАНТАШ.

Ненан
молт

1амийнарг карладакхар.

Талламан диктант №1.

Бекъа.

Дешаран шо чекхделира. Т1екхечира аьхкенан каникулаш. Хьуьсен Идрис волчу бригаде балха вахара. Сатоссуш хьала а г1оттий, бекъа 1амо волалора иза. «Казбек, схьало ког! Казбек, гора х1отта!»-бохуш 1амайора Хьуьсена иза.

Инзаре дара Хьуьсен дуьххьара цунна т1ехууш. Бекъо охьатоьхна лазорна кхоьруш, наха т1ехаа ца вуьтура иза.

Амма к1ант кхоьруш вацара. Бекъан амал дика евзара цунна. Дуьрстанан гаьллаш бага а йоьхкина, бекъа керта юххе а оьзна, т1ехиира Хьуьсен. Казбек т1ехьарчу когаи т1е ира а х1уьттуш, готийсаелира.

Вехха идийра цо иза, амма Хьуьсен ч1ог1а 1ара говрахь. Дика хаьара цунна говраца шен дег1 лело....

(90 дош. Х.-А.Берсанов. «Вайн махкара акхарой а, олхазарш а».)

Грамматически т1едахкарш. 1.) 3-чу абзацера схьаязде:

1-ра вариант

ц1ердешнаш.

2-г1а вариант

билгалдешнаш.

2.) К1ел сиз хьаькхначу дешнийн дожарш билгалде.

Синтаксис а, пунктуации а.

Талламан диктант №2.

Аьхкенан юккъера бутт т1екхечира. Цу баттахь къаьсттина денош довха дог1ура. Еарин дийнахь сахуьлуш г1аьттина Бисолта мангал хьакха вахара. Цу дийнахь луларчу юьртахь базар яра. Кхо герга даьтта а эчна, Аруха цу базара яха елира. Цо ша базар яхале дуккха а г1уллакхаш дехкира Зайндина т1е....

Бода къовлалуш, еана ц1а кхечира Аруха. Цунна шайн кертахь хилла къаьхьа де гира. Д1асахьежарх, мохь тохарх, Зайнди-м ца каравора...

Бисолтий, Арухий дукха хан ялале, шаьшшинна суьйренан х1ума а йиьна, охьадижира. И шиь башха Зайнди лаха сингаттам болуш а дацара.

(83 дош. Бадиев С. «Зайнди»)

Грамматически т1едиллар. Синтаксически таллам бе.

1-ра вариант

1-ра предложени.

2-г1а вариант

2-г1а предложени.

Фонетика, графика, орфографи.

Талламан диктант №3.

1а.

1а 1аламехъ уггар шийла хан ю. Муха хуур ду, 1а доьлча?
Халкъо олуш ду: «Малх ц1а кхаьчча, 1а дулу». Иза нийса ду. Де уггар дацделла хан хуьлу иза. Цул т1аьхъа дог1у масех де кхин хийца ца луш лаьтта. И денош д1адевлча, де дахдала долало. 1аьнан уггар шийла цхъа мур хуьлу. Цунах чилла олу. Чилла юлу 1а доьлла ткъа де д1адаьлча. Иза шовзткъа дийнахъ-бусий лаьтта.
Чиллахъ, г1айба санна, т1е ло а диллина, массо генаш лаьтта х1уьттүш букардахна хуьлу дитташ, коьллаш. 1аьнан хьун, хьежа ца к1ордош, исбаьхъа хаза хуьлу. Х1аваь ц1ена саде1а атта долуш. (94 дош. Хь.Хасаев. «1аьнан чиллахъ.»)

Грамматически т1едахкарш.

1.) Билгалдаха деха мукъа аьзнаш.(Кеп. Шийла)

2.) Схьаязде:

1-ра вариант

мукъаза шалха ши элп ул-уллохъ лаьтташ долу дешнаш.

2-г1а вариант

шала мукъаза элпаш шайца долу дешнаш.

1амийнарг т1еч1аг1дар. /Лексикологи. Дешан х1оттам./

Шеран талламан диктант.

1алам. И дош доца делахъ а, шен чулацам к1оргера болуш ду. Адамийн а, дийна-тийн а, хьаннийн а дахар 1аламах хаьдда хила йиш йолуш дац.

Самукъане, хаза б1аьсте чекхъелира. Т1ееара беркате, йовха аьхке. Иза адамаш-на уггар каде мур бу.

Акхарой а, олхазарш а синтем боцуш лелара. Цара шайн б1аьста дуьненчу евла к1орнеш кхияйора, 1алашйора, уьш когайохуьйтура. Малх гучуболлушехъ, дохк д1адайра, баца т1ера тхин т1адамаш дакъаделира. Дерриг 1алам, малхана дела а кьежаш, д1ах1оьттира.

1аламо шен кьайленех пайдаоьцуьйтур бу массо а садолчу х1умане. (80дош. Хь.Хасаев.)

Грамматически т1едахкарш. 1.Кху дешнашна ялае синонимаш:

1-ра вариант хаза (исбаьхъа), каде (т1ахъаьлла).

2-г1а вариант самукъане (забаре), беркате (хайр, ни1мат, токхо).

2. Морфологически таллам бе.

1-ра вариант

2-г1а вариант

1алам, б1аьсте, адам.

дош, аьхке, малх.

3. Дешнийн х1оттам билгалбаккха.

1-ра вариант

чекхъелира, малхана

2-г1а вариант

дакъаделира, т1адамаш

Б-Г1а
Класс

1амийнарг карладаккхар.

Талламан диктант №1.

Нана-Даймохк.

Бийцина ца валлал, хаза, беркате мохк бу вайн. Тайп-тайпана дитташ долу хьаннаш ю, шера аренаш, лекха лаьмнаш. Чухъаьжча, юьхь-сибат а гуш, бухдуйлу сирла шовданаш. Исбаьхъа чухчареш ю дешица, детица кхелина.

Дитта т1е олхазар хуу. Цо вайга дагара дуйцу, шен зевне аз вайн дегнех а хьерчош. Т1аккха ойла кхоллало: «Ма хаза а, ма зевне а бу-кх хьо, Нана-Даймохк,»-олий. Иштта вайн мохк хаза, токхе хиларна деха вайца и тайп-тайпана олхазарш.

Бес-бесара бецаш ю, шеца олхазаршна дез-деза х1у а долуш. Стоьмаш бу: кхораш, комарш, стеш, хьармакаш (шиповник)...

Уьш олхазарийн даарш ду. Адамаша олхазарийн 1уналла дан деза. 1ай арахь яах1ума а латтош, дитташ т1е гуйш а (кормушка) ухкуш... (113дош. С.-М. Гелагаев. «Олхазарийн дуйне-сан дуйне.»)

Грамматически т1едиллар. Морфологически таллам бе.

1-ра вариант.

Мохк, дитташ, нана.

2-г1а вариант.

Аренаш, ойла, стоьмаш.

3-г1а вариант.

Бецаш, кхор, шовданаш

Морфологи. Билгалдош.Терахьдош.

Талламан диктант №2.

...Б1е ткъа километр некъ хьалхалецира автобусо. Х1ара ткъе ворх1азлаг1а вог1уш вара кху новкъа. Т1аьххьарчу ворх1-барх1 шарахь-м шера асфальт биллинчу новкъа атта йоьдура автобус. Цо делкъале кхачавора Семёновке. 1одо кхоьссича санна йоьдура и, некъа йистера ялташ ягарьеш. Кхунна х1ора колл евзара кху новкъахь. Колл-м ян а яцара. Аьхкенан малхо кьиза ягийна, хьакхаделча куьйга хадор долуш, нилха яьлла йоца ира буц яра. Цхьа 1индаг1 а дацара б1аьрго ма-лоццу д1а, анайистах хотталучу, шерачу, ялта эрина ч1анаяьллучу арахь. Аренна т1е йижинчу йовхонан юькьачу тоьвнан тулг1еш хедош йоьдучу автобус чу довха х1о детталора.88 Шовзткъе пхоьалг1ачу шарахь кхо г1аш бинарг бара х1ара.

Х1етахь-м х1ара берриге а г1амаран бара. Ког баьккхича, мачаш къайлайовлура а багош, чуьра когаш а багош... (112дош. Яшуркаев С. «Маьрк1аж-бодан т1ехь к1айн хьоькх.»)

Грамматически т1едахкарш. 1. Буха сиз хьакха билгалдешнашна а, терахьдешнашна а.

2. Морфологически таллам бе.

1-ра вариант.

Ткъе ворх1

2-г1а вариант.

ворх1-барх1 (шо)

3-г1а вариант.

керла (ло)

Ц1ерметдош.

Талламан диктант №3.

Олхазарийн дуьне.

Берахь дуьйна хилла со олхазарш дезаш. Х1инца воккха мел хили а, ч1аг1луш схьабог1у сан цаьрга болу безам. Царех вуно ч1ог1а самукъадолу а сан. Дала ма-кхоллара, ц1ена, исбаьхьа ду олхазарийн дуьне. И дуьне девза-черан синош даима а сирла, ц1ена хир ду, Дала азаллехь кхоьллина ма-хиллар.

Сан дов хилла олхазарийн бенаш дохош болчаьрца, уьш лазош, заь1апдеш болчаьрца. Уьш адамех теша, ткъа цхьадолу адамаш къиза хуьлу цаьрца, къинхетам бохург х1ун ду а ца хууш. Делах ца кхоьру хир бу-кх уьш.

Олхазарша, пайда бар бен, зен ца до. Уьш ца хилча сагалматаш дебар яра. Ораматийн дуьне г1ийла хир дара я хиллане а хир а дацара.

Олхазарш вайх тешна ду,-вай царех тешна ду. Дуьненахь Дала мел кхоьллина х1ума вовшашца йоьзна ю. (116дош. С.-М. Гелагаев. «Олхазарийн дуьне-сан дуьне.»)

Грамматически т1едиллар. К1ел сиз хьакха ц1ерметдешнашна. Билгалдаха церан тайпанаш.

Хандош. 1амийнарг т1еч1аг1дар.

Шеран талламан диктант №4.

Г1опал ара ца ваьлчхьана маьрша витинера к1ант. Уьйт1ара д1ахьаьжча гира цунна йовхонан тов хьийзочу мархана юккъехула долу лаьмнаш. Цигахь ша вина юрт хилар дагара ца долура. Г1опара вада салаьттара.

Г1опана гонаха бина лекха пен бара. Хаш маь1-маь11ехь лаьттара. Делахь а дог ца дуьллур к1анта. Аьтто лехарх карош бац. Хьуна дагахь а доцуш нисло иза. Иштта цкъа аьтто белира 1алин а. Ха деш волу салти цхьа г1уллакх хилла юьстахвелира. Сиха д1асахьаьжира к1ант. Пен телхина, ког билла киртигаш йолу меттиг гира цунна. Дукха маса цунна т1е а хьаьдда, дехьаиккхира иза.

Дехьа хехь лаьттачу салтичунна гира ведда воьду к1ант. Цо орца а даьккхина, шикхо дошло т1аьхьахецавелира.

К1ант г1опа юхавалийра. (106 дош. 1. Гайсултанов. «Кегий йийсарш.»)

Грамматически т1едахкарш. 1. Хандешнашна буха сиз хьакха.

2. Морфологически талламаш бе.

1-ра вариант

2-г1а вариант

3-г1а вариант

к1ант

иза

ши-кхо (дошло)

3. Хандешнаш хенашца хийца: витинера, даьккхина.

7-г1а
класс

1амийнарг карладаккхар.

Талламан диктант №1.

Г1а доьжначу варшахь г1а дожаза лаьтта нежнаш, генара хьаьжча, элан литтанех тарлора. Ялтех юьззина лаьттина аренаш яссаеллера. Йовхо ца лора х1иллане лепачу малхо. Ирча, сингаттаме дара аренашкахь. Юьртахь дацара, х1ара ду аьлла, ойла т1ейоьрзур йолуш х1ума. Хуьлуш дерг хьаьжк1аш тило цхьаццаммо белхи бар дара. 1аьнна кечлуш, д1атуьйш долчу дахарна юкьа цо дахьарг а бен-берса х1ума дацара. Керташкахь д1ах1иттийнчу г1одмийн такхораша нилха ц1енош долу к1отар юкьйора. Такхораш дина д1ах1иттийнера Элберда шен г1одмаш а. Такхорашна юккьехь а, т1ехь а, мотт хьаькхча санна, ц1ена яра. Цхьаннахьа охьайоьжна луьйдиг яцара гуш. Гуьйранна ирча хуьлу яраш. Уьш бухьаьхначуьра оьрнаш Элберда д1ашардинехь а, леррина болх бар гойтуш, билгалдуьйлура. Дечу г1уллакхна и т1ера хилар хаьара... (106дош. Х. Эдилов.)

Грамматически т1едахкарш. 1. Предложенина синтаксически таллам бе, билгалдаха кьамелан дакьош.

Такхораш дина д1ах1иттийнера Элберда шен г1одмаш а.

2. Хандош хенашца хийца:

1-ра вариант

2-г1а вариант

билгалдуьйлура.

яссаеллера.

Морфологи. Причасти.

Талламан диктант №2.

Кертахь яьлла г1овг1а ца хаалора цунна. Цуьнан ерриге а ойла стиглахула г1ийлачу узаршца кьилбехьа йоьлхучу г1арг1улеша д1алаьцнера. Кхеран кертахь яьлла хаза сийна буц, цундела кест-кеста корах ара б1аьрг тоха дог дог1у. Юург-мерг эца воьг1у кху туькана гонаха мел вежа стаг. Керта мел воьг1у стаг саг1ина х1ума ца кховдош д1а ца вохуьйтура йоккхачу стага. Буьйцу мотт ц1ена а, шера а хиларца

къаьсташ вара пхьоьхана гулбеллачу нахана юккъехь к1айн маж йолу зорчала цхьа стаг...

... Кхораш чохь кочарчу т1оьрмигах ши лекъ, моший а кхозуш вог1учу Мурдална ма-ярра гора х1ара орцан когашкахь 1уьллу шайн юрт.

Котаман к1орнин г1ийла «ц1ик» иккхира кхуьнан семачу лерга. Эвла йолчухьара куьйра дог1ура. Цуьнан м1араш юккъехь кхозура и т1аьхь-т1аьхьа орцадоху к1орни... (112 дош.)

Грамматически т1едахкарш. 1. Причастешна буха сиз хьакха.

2. Лаамечу причастешка а ерзош, схьаязье текста юккъера лаамаза причастеш.

Кеп. Яьлла г1овг1а- яьлларг, йоьлхучу г1арг1улеша- йоьлхурш.

Морфологи. Деепричасти. Масдар. Куцдош.

Талламан диктант №3.

Гонаха самадолуш дара т1ейог1учу б1аьстено дендина 1алам. Ч1енигаш а эт1ош, гучудевлла кегийра г1аш дара цхьацца долчу дитташ т1ехь гуш. Лакхахь хьоькхучу б1аьстенан мелачу механ тулг1е хьекхалора наггахь к1ентан дег1ах. Нанас дайн хьоькхучу куьйго санна, коьрта т1ехула хьакхалуш т1ехболура иза.

«Мохь тоха те аса? Орца даккха те?»-дагадеара к1антана. Т1аккха а, цхьанна д1аазахь осала хетар ву-кх со, бохург дага а деана, юха а басах хьалатасавели-ра иза. Амма куьг а, ког а д1атаса х1ума цахиларна, юха а 1инах чу шершаш воллучу кхуо катоьхна схьалецира ша х1инццалц 1ожаллин буйна ца вохуьйтуш сацийна йолу колл.

Кхунна гена доццуш охьахиира цхьа хаза бос болу хьоза. Д1а а, схьа а хьаьвзина, корта аг1ор баьккхина адаме а хьаьжна, «ч1ир-ч1ир»-элира цо, цкъа-шозза, кхосса а луш.

«Дависа, цхьана минотана, хьан санна, ши т1ам белира сан», -дагадеара дег1ера ницкъ кхачош воллучу к1антана... . (139 дош. Саракаев Хь. «Ирсе б1аьрхиш.»)

Грамматически т1едиллар. Буха сиз хьакха деепричастина а, масдарна а, куцдашна а.

Дееприч.

Кеп. Самадолуш.

Къамелан дакъош. 1амийнарг карладаккхар.

Шеран талламан диктант №4.

...-Маржа дуьне я1!-доккха са а доккхий, кет1ахула бай-йн ког а боккхуш, волало иза.

Т1аккха ц1ийна т1ехьа, беша, волу. 1ежийн, кхорийн, хьайбанийн дитташ лай к1елахь лаьтта...

Стаг вехха лела бешахула волалой, х1ора диттана юххехъ сеца а соьцуш, къамел а деш. Т1аккха бешара ураме волу иза. Малхбузехъ лекха арц, Органа чу буссучохъ, к1айчу лай т1ехъ 1аьржа къеста ах хаьрцина б1ов.

Б1ов т1улгех лаьтта. Кегийчу а, даккхийчу а т1улгех. Уьш, ша-ша даьхча, т1улгаш ду, цхьаьна-б1ов.

Стеган сий а ду-кха б1ов. Иза а лаьтта цуьнан даккхийчу а, кегийчу а г1уллакхех. Цо денна а дечу дикачу г1уллакхаша ирх бохуьйту цуьнан бохъ.

Б1аьвнех терра, лекха деш хилла-кх наха куйнаш а хьалха. Ткъа б1аьвнаш-лаьмнех таръеш. (115 дош. М.Ахмадов. «Мохк бегийча.»)

Грамматически т1едиллар. Билгалдаха къамелан дакъош.

8-г1а
класс

Синтаксис. Предложенин коьрта меженаш.

Талламан диктант №1.

Хи чуьра ч1ерий дохуш сакъералора Хьажмурдан. Къаьсттина ч1ог1а сакъералора цуьнан дай чу хьоьжуш. Шен воккхах волчу вашас бина жима дуо бара к1ентан хи чу буг1уш лелаш. Дуьйрийн мижарг а, ягийна ма1а а, багийна хьаьжк1ан кан а, сискал а тосура Хьажмурда цу чу. Башха хи к1оргачу метте а ца буг1ура цо иза. Шалажа а дацара иштта доккха хи а. Маь1-маь11ехъ дог1ура и. Лохачу бердан к1ел, хи к1оргачохъ, дуо буг1уш меттиг яра Хьажмурдан. 1уьйранна а, сарахьа чу моцца хьоьжу а, чабакх а, ирг1у а, ч1ерий дохура цо.

Цхьана буьйсанна стигал къекъаш дог1а а деана, хиш дистира. 1уьйранна самаваьллачу Хьажмурдана хезаш яра дистинчу хино ен г1овг1а...

Ши-кхо де даьллачул т1аьхьа, хи дистинчуьра чудожча, хьажа ваханчу Хьажмурдана шен дуо ца карийра... (117 дош. Х.-А.Берсанов. «Вайн махкара акхарой а, олхазарш а.)

Грамматически т1едахкарш. 1. Билгалъяха коьрта меженаш.

2. Предложенешна юккъера схьаязде дешнийн цхьаьнакхетарш, билгалъяха уьйраш:

1-ра вариант

1-ра предложени.

2-г1а вариант

5-г1а предложени.

Предложенин коьртаза меженаш.

Талламан диктант №2.

Ло дог1у даккхийчу чимашца, массо х1ума а хьулдеш. Малх ма-кхийтти, гуча-м дер ду дерриге а... Вон а, дика а. Жаъмбикна-м гуттар а и иштта дуьйла хаъара. Х1инца санна ца хиънехъ а, геннахъ, кхетаман к1оргенехъ, ехара и ойла. Цо сецавора цхьадолчу некъашна т1е ца волуьйтуш. Хало-о-м дара иза, х1етте а и хало лан а лайна, т1ехъяьлча, декхна хетара денош а, буьйсанах а...

Юкъ-юккъера екхна ю стигал. Мархашна юккъехула 1еначу беттан серлонехъ лепа чимаш. Куй д1а а баьккхина лаьттачу цуьнан коьрта т1ехъ соьцу уьш, юха деша.

Цо д1атуьллу куй. Т1аккха хьаннашлахъ 1уьллучу жимчу юьрте б1аьрг бетта. Д1атийна юрт. Юкъ-юккъехъ бен стогарш а гац. 1аьржа г1аларташ а хилла лаьтта ц1енош а, царна гонахара бошмаш а. Тийна ю кхуьнан х1усам а... (117 дош. М.Ахмадов. «Мохк бегийча.»/

Грамматически т1едиллар. Синтаксически таллам бе.

1-ра вариант.

Мархашна юккъехула 1еначу беттан серлонехъ лепа чимаш.

2-г1а вариант.

1аьржа г1аларташ а хилла лаьтта ц1енош а, царна гонахара бош-маш а.

Цхьалхечу предложенийн кепаш.

Талламан диктант №3.

Цхьалла.

Буьйса. 1аьржа, тийна буьйса.

Цхьалла...Г1орасиз, синтем байна цхьалла.

Ма цхьаьна йог1у шуьшиь! Вовшах къаста ца луш, б1ешерийн дохалла ши йиша хилла схьайог1у.

Амма яц шуьшиннан вовшашца я марзо а, я безам а. **Ца ваьллачу денна д1акхьхьу дахаран мур бу.** Буьйса яьлла д1аяхча а ца юьту цхьалло...

Берх1итта шо ду и шиь х1окху ц1ийнан дукъ гихъ схьадог1у. Айманис лерина луьсту шен дахаран х1ора аг1о. Ерриге а беса ю, цхьа а яц воккхаверан лар йитина. Дега1ийжамаш, хьешна сатийсамаш, дегайовхонаш. Ур-атталла, ирсан з1ийдиг тесна меттиг яц.

И х1инца а инзарьюьйлу шаьшшиннан дахаран некъ, кхин ца хедаш, х1окху хене схьакхачарх...

Берийн дуьхьа лаьлла саетташ. Цара ницкъ а, доьналла а делла и хан яккха. Иштта д1аихна шераш... (111дош.)

Грамматически т1едиллар. Билгалъяхначу предложенешна синтаксически талламаш бе.

1амийнарг карладаккхар.

Шеран талламан диктант №4.

...Маърк1ажал т1аьхьа ц1акхечира нана. Цецъелира иза гинчух. Йиттина ирхьоьхкина берийн бедарш, чохь юучух хаза яьлла хьожа, бовхачу маьнги т1ехь ловзу ши к1ант.

-Дукха яха хьо! Хьо-м х1инца аса цадийриг а деш, йоккха ма хилла. Хьан да, ц1аваг1ахь, тешар а вац, ахьа иштта г1уллакхаш до аьлча.

Амма йоь1ан б1аьра хьаьжча, ненан бос хийцабелира. Йо1 т1орказ чу хьаьжний а, цо цу чурьа кехат дешний а, хиира.

Кехат нанас Х1азанах лечкьоран шен бахьана дара. Нанна дика хаьара, Х1азанна шен сил а дукха да везийла. Тидаме эцнера баккхийчийн санна йолу йоь1ан амал, ойла, мотт. Цундела йо1ана, и ирча кхаь хезча, цхьа х1ума хиларна кхоьруш ца аьллера нанас да валарх лаьцна. Хан яьлча, х1ума ширло, цул т1аьхьа сатоха хала цахир-кх аьлла, дитинера... (115 дош. С.-С. Саидов. «Мажьелла кехатан цуьрг.»)

Грамматически т1едиллар. Синтаксически таллам бе:

1-ра вариант

2-г1а вариант

1-чу предложенина

7-чу предложенина.

9-г1а
класс

Синтаксис.1амийнарг карладаккхар. Чолхе предложенеш.

Талламан диктант№1.

Х1инццалц д1адаханчу шен дахаран дерриге сурт дуьхьал х1оьттира Ахьъядан оцу миноташкахь. Х1ара ког а шершина, 1инах чувог1уш, кхуьнан кара еара цхьа жима колл. Иза карахь йолу куьг кегийра дегадора. **Аьрру куьйго схьалаца бег1ийла х1ума лосьхура, амма кхо юьхьанца катоьхна т1улг, карара а баьлла, керчина 1инах чубахара.** Охьакхаьчча цо даьккхина тата халла бен ца хезира Ахьъядана... Ког д1атасабала х1ума яцара...

Ницкъ г1елбеллера. Дерриге а дег1ах шийла хьацар тоьхнера. Колл карахь йолу аьтту куьг кулла т1ерачу к1охцалгаша шина-кхаа меттехь хадийнера. Куьг а, пхьарс а ц1ийша дуьзнера, амма иза тергалдечохь дацара г1уллакх. К1антана вала ца лаьара, иза ца тешара шен дахаран т1аьхьара миноташ т1ех1иттина бохучух.

...

Ц1еххьана цхьана х1уманах кхераделла д1аиккхира хьоза. Ткъа оцу минотехь лакхара охьа, ц1ийша дуьзначу к1ентан куьйга т1ехула охьабеара беа, шуьйра, кьорза бухка... (123 дош. Саракаев Хь. «Ирсе б1аьрхиш.»)

Грамматически т1едакхарш. 1. Синтаксически таллам бе:

1-ра вариант

2-г1а вариант

1-ра предложени

3-ра предложени. (Ц.П.)

2. Синтаксически таллам бе 4-чу предложенина. (Ч-Ц.П.)

Чолхе-карара предложенеш.

Талламан диктант №2.

Борз.

Ц1еххъана ша лелочух шекваьлла стаг санна, самаяхна ойланаш а, б1аьргаш а, саца а сецна, т1ехъа хъаьжира иза. Г1ан-набарх дуьхьал дог1уш долу сурт санна, гена а воцуш лаьтташ цхъа стаг хетавелира цунна. Баймарзас воьхна б1аьргаш д1ахъаббира, амма цу сохьтехь д1абиллира. Т1епаза вайра и стаг. Юха а шех ца тешаш леррина, охъатаь1на хъаьжира иза. Амма цхъа а вацара гуш. «Хьо кхеравелча, т1ехъа ма хъажалахь», -дагатесира Баймарзина жима волуш нанас шена дина хъехар. Г1отана уллохь болчу г1одамийн такхорах букъ тоьхна, д1ах1оьттира Баймарза ...

Г1ота уллохь яра х1инца. Ткъа ницкъ хилча, цу чу иккхина, уьстаг1 д1абахъа. Ма кхин х1ума ца оьшура Баймарзина. Цхъабакъду, Симбайн ж1аьлеша х1ара шайх волуьйтур ву бохург бакъ-м дацара. Сталина аьллера бохуш, ша Симбай ма ву, кхин къа ца хеташ, топ тухур волуш. Х1инца х1ун дийр ду ца хууш лаьттра Баймарза...

(130 дош. М.Мутаев «Борз»)

Грамматически т1едиллар. 1. Синтаксически таллам бе Ч-КП-на.

Хуттургаш йоцу чолхе предложенеш.

Талламан диктант №3.

Гуьйре д1аяла герга яханера. Мокха пардо т1едижинчу лаьмнашкара охъа шийла мох хъаькхира. Дека хезаш олхазарш а дацара, амма наггахь т1ехьэккхаш полла-м хуьлура. Г1алахь даима а хьоькхуш мох бара, яьлла чан а яра. Декаш хьозий а дара, ткъа урам некъашкахь цкъа цхъанхъа ховшуш, цигара д1ахьовдий, кхечухъа ховшуш, лелаш кхокхий а дара...

Курганов дукха лерина Бенога д1ахъаьжира, жимачу стаге ша т1едиллинарг кхочушдалур дуй-техъа талла воллуш санна. Бенос цунна т1ера б1аьрг д1а ца баьккхира –сох теша мегар ду, хьуна, бохуш санна. Пакет схъа а эцна, аг1орхъа а ваьлла, Танигахъа хъаьжира иза. Цецваьлла висира иза: мел тера яра иза х1инца Уляшевах, дикачу, хьомечу Уляшевах...

Шийла 1уьйре яра. Вокзалана гуо а баьккхина, ураме ваьлла Бено, воьхна волуш хьалхахъа д1а а хьоьжуш, цхъана а маь11ехь сецира. Шелоно лергаш дахьадора, когаш шелбора... (125 дош. С.-Б.Арсанов. «Маца девза доттаг1алла.»)

Грамматически т1едахкарш. 1. Синтаксически таллам бе:

1-ра вариант

2-г1а вариант

3-г1а вариант

Ч-ЦП-на

Ч-КП-на

Х йоццу ЧП-на.

1амийнарг т1еч1аг1дар.

Шеран талламан диктант №4.

Гонаха самадолуш дара т1ейог1учу б1аьстено дендина 1алам. Ч1енигаш а эт1ош, гучудевлла кегийра г1аш дара цхьацца долчу дитташ т1ехь гуш. Лакхахь хьобкхучу б1аьстенан мелачу механ тулг1е хьекхалора наггахь к1ентан дег1ах. Нанас дайн хьобкхучу куьйго санна, коьрта т1ехула хьакхалуш т1ехболура иза, кхуьнан коьртар месах д1аса а яржош.

«Мохь тоха те аса? Орца даккха те?»-дагадеара к1антана. Т1аккха а, цхьанна д1аазахь осала хетар ву-кх со, бохург дага а деана, юха а басах хьалатасавелира иза. Амма куьг а, ког а д1атаса х1ума цахиларна, юха а 1инах чушершаш воллучу кхуо катобхна схьалецира ша х1инццалц 1ожаллин буйна ца вохуьйтуш сацийна йолу колл.

Кхунна гена доццуш охьахиира цхьа хаза бос болу хьоза. Д1а а, схьа а хьаьвзина, корта аг1ор баьккхина адаме а хьаьжна, «ч1ир-ч1ир»-элира цо, цкъа-шозза, кхосса а луш.

«Дависа, цхьана минотана, хьан санна, ши т1ам белира сан», -дагадеара дег1ера ницкъ кхачош воллучу к1антана... (139дош. Саракаев Хь. «Ирсе б1аьрхиш.»)

Грамматически т1едиллар. Синтаксически таллам бе.

1-ра вариант

2-г1а вариант

3-г1а вариант

1-ра абзац

2-г1а абзац

3-4 абзацаш.

10-г1а
класс.

Талламан диктант №1.

Медни

...Сарралц баьгначу маьлхан тов дижанза, мела яра аьхкенан буьйса. Стилган аре ма-ю догура нуьрен седарчий. Маь1-маь11ехь схьахезара бацалахь екачу цаьпцалгийн «цкъар», 1ам х1оьттинчохь пхьидарчийн г1ар. Дехачу дийнахь шайн хьашт-дезаршна идда к1адбелла юьртахой набарна токх ца хуьлуш 1охкура...

Оцу аьхка хаьал хийцаелира Медни. Дикка лакхайолуш дег1 даьккхинера, горгьеллачу юьхьа т1ехь 1ожан аг1онаш санна, беснеш йогура. Жимма малхехь, мохехь 1аржалла кхетта шера лаг, стомма пхьарс, ност, еха к1ажарш. Кхуо х1инца х1уманна а са ца гатдора. Дешарх а дог диллина яьллера. 1уьрре г1оттий, ков-кертара г1уллакх дора, жима ша мукъа яьлча, шен девешин зуда 1абатат йолчу йоьдий самукъадоккхура. Къаьсттина сакъералора цуьнан ши йо1 ц1а еанчу нисьелча.

Амма, доллучул а Меднина даг т1е синхааман марха тосуйтуш ерг суьйре яра. Х1ара ч1ог1а йоккхаш йоьдура сарахь бежнашна мало а, чохь-арахь даьа а хи дан. Цигахь хуьлура кхуьнан хенара мехкарий, кегий нах. Бесан тог1еш юьзна хуьлура адамех мичча хена а. (146дош. С-С.Саидов. «Эзарнийн зерашкахь»)

Талламан диктант №2.

...Шийла 1а дара лаьтташ. Юьрта ваханчуьра г1ала-ц1а вог1уш вара со сайн деца. Доккха диллинчу лайх сакьералуш, новкъара д1а а вуьйлуш, лайла лелхаш, охьаветталуш вог1учу суна цкъа вулий дов деш, т1аккха велалуш, хьалхахьа д1аоххура да. Г1алийний, юьртанний юкъ йоккха яцара. Цундела г1алара жимма схьаваьлча гуш хуьлура юрт. Иштта жимма юьртара схьаваьлча гуш хуьлура г1ала а, дуьхьала вог1уш стаг хилча, иза а геннара гора. Хаза дара лайно к1аййинчу арахь...

-Хьуьлла йог1у зуда гой хьуна?-элира дас.

-Цо хьайна х1ун эр ду хьий хьуна?

-Х1ун эр ду?-дена юххе х1оьттира со.

-Хьо вон лелаш ву эр ду-кх, д1ахьажал хьаьйга, хьох верриг лайх вуьзна. Куьг тохий д1адаккха иза, вашор ву хьо, реза воцуш корта а ластийна, соцунг1а хиллачуьра д1аволавелира дада.

Пальто т1е летта ло сайга д1адаккхалург д1а а даьккхина, ведда т1аьхьакхира со цунна.... (128дош. Дадаев.1. «Дайн бер.»)

Талламан диктант №3.

Хийист.

...Дитташ к1ел хийист х1уттура.

Малх лаьмнашна т1е охьалахбела, суьйранна д1абузале шен ерриге йовхо а, серло а дуьненчу схьакхийдош бара. Суьйре т1ейог1уш юьртахь хьаеллера дахаран г1овг1а: ц1а оьху бежнаш, уьстаг1ий, урамашкахь зевнечу маьхьарш-ца ловзу бераш, г1уллакхаш деш хьийза бахархой.

Ц1естачу к1удалан къамкъарга чохь йоьзан чами а бекош, хит1а яха араелира Медни. Кхуьнан к1айн, горгачу беснеш т1ехь товш хеташ дара коьртара мархийн басахь долу гуьлмаьнда, коган хьоркане кхочуш г1абалин хормехь тегна, стигал басахь еха коч, и сацош юткъачу г1одаюкьах дихкина, кучах шех долу доьхка, бай кога туьйдина ши к1арх. Х1ара хи эца тог1и чу охьайолаелча, 1индаг1ашкара схьаваьлла, кхунна т1аьхьакхира Мовсар.

Меднина шена хаа а хууш дег1 дегаделира, юхь ц1ийелира Мовсарх б1аьрг кхетча. Кхунна иза аьхке йоьлчхьана а вайна а вацара...

К1ентан амат дерриг а оъздачу битаме далийнера кхунна т1ехь йолчу ло санна к1айчу кисин кучо. Куча т1ехула дихкина дара шуьйра доьхка, цу т1ехь кхозу йоца шаьлта, коьрта тиллина жима б1ег1аган куй, когахь 1аьржа маьхьсеш.
(156 дош. С-С. Саидов. «Эзарнийн зерашкахь»)

Талламан диктант №4.

...К1айчу дахкарх хьерчаш т1ееара гуьйренан 1уьйре. 1аьнан хьалхара хьу хьакхаелла латта жима г1оро озийнера. Кхан шоралла генара стаг а ца гора дуькьачу дахкарлахь. Иза Меднис арабаьккхинчу некъана, кхерамах дукха ца ларъяла, боккха аьтто а бара. Х1ара Шуьйта боьдучу новкъа, нахала дика т1аьхьа а йисина, охьатаь11ина йог1ура. Дуккха а адам дара хьалнехьарчу ярташка даха новкъадаьлла. Цхьаберш ворданашкахь бара, важаберш говрашкахь а, г1аш а.

Шолг1ачу дийнахь, делкъа ламазана арайолуш чухьаьжча бен ца хиира Бикатуна Медни ц1ера еддий. Йоккхачу стага хиллачун шеко к1езиг йолуш, леррина лехира йо1. Т1аккха Медни карорах дог а диллина, и йижина хилла чов талла елира. Кхуо чурьа йийбарш кегош, д1адоьттинчу истангаш юккъера схьаьккхира Меднина т1ехь хилла коч, д1ахьаьжча, жимма д1ахердина карийра къевлина хилла кор. Кхийтира Бикату хиллачух. Х1ара сихха араик-кхина, 1абадатг1аьрга хьаьдира. Несо Медни шайга еьна а яц аьлча, кхин юьйхира. Юха жимма меттаеана, 1абатат а яхийтина схьакхайкхийтира марвешин бераш, йоь1ан шичой. Ден шичой а, берриг тайпана нах а арабев-лира Медни лаха. Верасаш йо1 лаха д1абоьлхуш, царалахь воккхах волчун т1е диллира Бикатус, Бесал дехьарчу Мадин керта хьовсар. Йоккхачу стага Мадаг1арах дегабаам бора, цуьнан к1анта ша йолчу а веана, Медни шена еза аларна... (187дош. С-С. Саидов. «Эзарнийн зерашкахь»)

1-г1а
класс.

Талламан болх №1.

Б1аьстенан дуьххьарчех долу де хаза, декхна дара. Йист йоцчу стиглахь цхьа а марха яцара. Дег1ах маьлхан дуьххьарлера йовхо а юлуьйтуш, сапарг1ат вог1ура Товсолта...Белшах шен гуттарлера т1оьрмиг а кхозура цуьнан, чохь цхьацца инструменташ а йолуш. Колхозан беше хьажа араваьллера и. Юьртах ма-велли, х1инца башха гена а ца хеташ, малхехь лепа 1оман экъа яйча, цигахьа озийра цо. Ша цига д1акхаьчча, шена кхин а хаза дуьне гур долуш санна хетара. Цунна дукха хезнера 1омах лаьцна. Цигахьа дийнна жатташца лелара акха бедаш, шортта нислора иччархошна ижу: тодакхаш, мошарчий, дартанаш, лергьяхарш. Ч1ерийлецархоша 1ома йистехула, хи чухула гоьллелц ов текхош, я цул к1орго

йолчохъ ванда а юг1уш, лъџура яй-ч1ерий. 1ома юккърчу џџига т1ехъ ч1ерий кечдо артель а, генайџџуш, хил дехъа, Жинийн 1ин чохъ, шекар доккху завод а ю бохура. Товсолтина дуъхъалх1уът-тура цигара суърташ: пийсиг хъокхуш 1ома т1ехула гил-кеманца лела белхалой; бурама т1ехъ, цкъацкъа, шайн жашца хил дехъабуйлу, геннарчу Г1елийн орца уш дажо д1адугу 1уй. Юхабаьхкинчу 1уша дуьйцура, цигахъ акха кой а, лунаш а хуьлу бохуш... (162дош. М.Сулаев. «Берзан т1елатар»)

Талламан диктант №2.

...Ткъех чаккхарма гена дара 1ома т1е кхача. Юьртара а, лекхочу меттера турмала хъаьжча а, ц1енна гора цигара халстуш а, хидџкъе а, юххера г1ишло а, уллохъ доьг1на ши лекха маьлказ а. «Чохъ-саготте, арахъ-сашорте», -аьлла, д1аволавелира цигахъа Тавсолта. Б1аьстенан х1уо, дег1 дайдеш, ц1ена дара. Мела малх нийсса букъа т1е хъџжура. Шен 1индаг1на т1аьхъаваьлла воьдура и. Шерачу арахъ цхъанхъа а дисина ло ца гора. Хъалаг1ертара дуьххъарлера бецаш. 1аьнан йочунах сихха ловсардоьлла дог1ура латта а. Амма х1инца а сенъялаза лаьттара мокха бурсанан коьллаш а, некъа йистошкахула хъала-девлла муьжгаш а. Х1етте а аренан дахар б1аьстенна самадаьллера. Товсол-тина евзара г1амарпхъагалан лараш, џпарчийн џрнаш, хиндехкан тоьла. Цкъацкъа џртхан кулла к1елхъара д1аэккхара моьлкъа я, некъ а хадџш, 1ажаркхлахъ бовра текхарг; наггахъ тебаш текхара шен туьтан тутмакх-уьнт1епхид, коьллашна т1ехула д1асалелхара вирмер1уьрг. Лекха т1ехула хъийзара маккхалш. Т1аьххъара а цхъана хин йисте кхечира Товсолта. Дехъа кхоссалур воцуш шуьйра а, гарехъ, к1орго а дара хи. Жимочу гу т1ера д1асахъаьжира х1ара. Цхъанхъа а, б1аьрго лехарх, гечо дацара. Г1елвелла Тов-солта, ойлане ваьлла, гу т1ехъ лаьттара, татоле а хъџжуш... (166 дош. М.Сулаев. «Берзан т1елатар»)

Талламан диктант №3.

Шайн халкъ бехк-гуьнахъ доцуш махках даьккхинчул т1аьхъа ерриг фронташкахъ а, партизанийн боламашкахъ а, дера а, турпала а летара нохчий. Оцу т1е уш тоьттура масех бахъано. Даймахкана ямарт хилла аьлла, нохчийн халкъана тиллина ц1е харц хилар хайита г1ерташ. Т1амехъ болчу нохчийн к1енташа турпала хъуьнарш, Даймахкана тешам а гайтича, бехк боцуш, харцо т1е а кхоьллина, махках даьккхинчу халкъана т1ера и харцо д1аяккхаре догдохуш а. Шайн халкъана т1е кхоьллина и харцо а, дина эхъ а ца лалуш, т1еман арахъ 1ожалла лџхура. Амма шен халкъана эхъ дина, цунна харц та1зар дина аьлла, мостаг1ашкахъа ца волура цхъа а.

Халкъ, та1зар деш, махках даьккхинчул т1аьхъа, т1амехъ хъуьнарш гайтинчу нохчашна орденаш ялар а, турпалхочун ц1е тиллар а сацийра фронтан коман-

дованис, я Москвах чекх ца бовлуьitura уьш. Цундела, эскаран, дивизин я полкан командованин хьехаршца, орденна я турпалхочун ц1арна хьуьнар гайтинчу цхьаболчу нохчийн эпсарша шаьш кхечу кьомах язбойтура-гуьржий, г1езалой, г1умкий, суьлий... Иштта цхьацца толаман де т1екхаччалц т1амехь бисира дуккха а нохчий. (154дош. А.Айдамиров. «Кхолламан цхьа де.»)

Талламан диктант №4.

Оцу 1уьйранна иза хьалххе самаваьллера. Т1уьначу ц1а чохь шийла яра. 1аьржа дот1анаш лилхина йоккха пеш тоххарехь шелъеллера, цунна хьалха даьржина т1уьна дечиг а дара. Пеше кхаччалц йолу ножан шуьйрачу стоьла т1ехь кьепе йоцуш 1охкура книжкаш, журналаш.

Арахь кьаьстачу синбилгалона чохь долу массо а х1ума цхьа башха хоь-туьйтура. Сиха юрг1а д1а а тесна, иза хьалаг1аьттира. «Хьала-охьа наб кхетар яц». Т1е х1ума а юьйхина, мехкдаьттан стогар хьалалатийра цо. Районехь ток йоцу цхьа к1ира сов дара. Электроз1е дарцо, вуно доккха деанчу лайно, ха-дийнера. Х1ара командировке хьажийначу больницехь ток йоккху мотор яра болх бойтуш. Стогаран серлонехь чохь д1асаяьржина х1уманаш д1асайохуш, нуй хьаькхна, пеша хьалхара дечиг д1алистина, стоьла т1ера книжкаш а, журналаш а д1алистира льеро.

Эххар т1еера шийла 1уьйре. Корал арахь даккхийчу лайн чимашца ло дог1ура.

Март беттан юкь яра. Малх тахана а бара кьегина. Лаьмнийн баххьаш лайнах лепара. Некъана уллорчу бай т1ехь доккхачу дитта уллохь шела-зезагаш хьаладевллера. Корах чу кхеттачу малхо юьхь тамехь йохйора, цунна, машен сацийна, аравала лиира. ...(156дош. А.Ацалаев. «Ши дахар»)